

Hadîd 57/22 ve Şûrâ 42/30 Âyetleri Bağlamında Musibetler, Sebep ve Sonuçları

Calamities, Their Causes and Results in the Context of the Verses Hadîd 57/22 and Ash-Shura 42/30

İsmail KARAGÖZ¹ 0000-0003-3105-3554

¹ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, ismailkaragoz1954@gmail.com.

Özet: “Yere ve kendinize isabet eden herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, o, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.” mealindeki Hadîd sûresinin 22. âyetine göre yeryüzüne ve insanlara isabet eden musibetler, daha bunlar yaratılmadan önce Levh-i Mahfûz’da yazılmıştır. Bunun sebebi insanların musibetlere üzülmemesi ve nimetlerle azıp şırmarmasıdır. Şûrâ sûresinin 30. âyetine göre ise musibetler, insanların yanlış tutum ve günahları sebebiyle meydana gelir. Makalede yeryüzüne, yeryüzüne ve insanlara isabet eden musibetler, bu iki âyet çerçevesinde Kur’an ve sünnet bütünlüğü içerisinde ele alınmıştır. Âyetlerin verdiği bilgiler dikkate alındığında musibetler; (a) deprem, kasırga, şiddetli yağmur, kuraklık gibi, ilâhî irade ile yerküreye isabet eden musibetler, (b) insan iradesinin dâhil olduğu inkâr, isyan, fitne, fesat, hırsızlık, hile, içki, kumar, yalan, zulüm ve benzeri ahlâksız davranışlar, mal, can, namus ve evlâda arız olan zararlar, işlerin kötüye gitmesi, iflâs, geçimsizlik huzursuzluk, hastalık, fert ve topluma isabet eden musibetler şeklinde taksim edilebilir. Bütün musibetler, Allah’ın bilgisi, takdiri, iradesi, izni ve yaratması ile meydana gelir. Çünkü Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O’nun izni ve iradesi olmadan varlık âleminde hiçbir şey olmaz. Kur’an’da musibetlerin yerküreye, fert ve toplumlara isabet etmesinin sebepleri bildirilmiştir. Bunlar; Allah’ın kullarını imtihan etmesi, dua edip yalvarmalarını sağlaması, insanların inkâr, isyan, hatalı söz, eylem ve davranışları, insanların nimetlere nankörlük etmeleri, insanlara zulmetmeleri ve beddua almaları, insanların ilâhî kurallara uymamaları, kullukta kusur etmeleridir. Âyet ve hadislerde musibetlere maruz kalmamak için maddî ve manevî tedbir alınması gerektiği bildirilmektedir. Bunlar; ilâhî kurallara uymak, kulluk görevlerini, işi ve görevlerini iyi yapmak, kul haklarına riâyet etmek, Allah’a dua etmek, kimseye zulmetmemek, insanların bedduasını almamaktır. Hangi sebeple olursa olsun musibetlere duçar olunca sabredip isyan etmemek gerekir. Sabredebilirse musibetler müminlerin günahlarına kefarettir, bir kısım günahların affına vesile olur, sevap kazanılır, manevî derecesinin artmasına, ameliyle ulaşamadığı manevî dereceye ulaşmasına vesile olur. Konunun orijinal yanı, bahsedilen iki âyet bağlamında incelenmesidir. Bu konu, daha önce bu iki âyet bağlamında ele alınmamıştır. Amacıysa, musibetlerle ilgili farklı şeyler söyleyen bu âyetlerin aslında meselenin farklı yönlerine odaklandığı ve dolayısıyla bunlar arasında çelişki bulunmadığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hadîd Sûresi, Şûrâ Sûresi, Musibet, İmtihan.

Abstract: Everything that upsets people is considered a disaster. According to the verse of Surah Hadid 57/22, the calamities that befall individuals and societies were written in the Preserved Law before they were created. The reason for this is that people do not become upset about calamities and are not spoiled by blessings. According to the verse of Shura 42/30, disasters occur because of people's wrong attitudes and sins. In the article, the calamities that affect the earth, individuals, and societies are discussed within the integrity of the Quran and Sunnah within the framework of these two verses. Considering the information given by the verses, calamities can be divided into two types; (a) Earthquake, hurricane, heavy rain, drought and similar calamities that occur with divine will, (b) denial, rebellion, discord, corruption, theft, cheating, drinking, gambling, lying, cruelty and similar immoral behaviors that involve human will, damage to property, life, honor and children, deterioration of business, bankruptcy, discord, unrest, disease, damage to individuals and society.. All calamities occur with God's knowledge, discretion, will, permission, and creation. Because Allah is the creator of everything. Nothing happens in the realm of existence without His permission and will. The reasons why disasters strike the earth, individuals, and societies are explained in the Quran. These include Allah testing His servants or making them pray and beg, or when people deny, rebel, use wrong words, actions, and behaviors, or when people are ungrateful for blessings, or when they oppress people and receive curses, or when people do not obey the divine rules or fail to serve. It is stated in the verses and hadiths that material and spiritual precautions must be taken in order to avoid being exposed to calamities. These include obeying the divine rules, fulfilling the duties of servitude, respecting the rights of people, praying to Allah, refraining from oppression, and avoiding curses from people. When faced with troubles, for whatever reason, it is necessary to be patient and not rebel. If one can be patient, disasters

will atone for the sins of believers, they will be a means to forgive some sins, they will earn rewards, they will increase their spiritual level, and they will help them reach a spiritual level that they cannot reach with their works.

Keywords: Tafsir, Surah Al-Hadid, Surah Ash-Shura, Calamity, Trial.

Giriş

Yüce Allah, yerkürenin en değerlisi kıldığı, kendisine kulluk etmeleri için yarattığı, akıl verdiği, peygamber ve kitapları kendileri için rehber kıldığı insanları hayır ve şer, âfet ve musîbetlerle imtihana tabi tutmuş ve onlara sorumluluk vermiştir. Bu sebeple onları iman ve ibadet konusunda serbest bırakmıştır. Bu özgürlük içerisinde tarih boyunca bir tek Allah’a ve dinine iman edenler de, O’na başka varlıkları ortak koşan ve inkâr edenler de, iyi iş ve kötü iş yapanlar, itaat ve isyan edenler de olagelmıştır. İnsanlar bu serbestlik içerisinde kimi zaman savaşlar çıkarmış, günahlar ve cinayetler işlemiş ve bunun sonucunda toplumlarda fitne ve fesatlar zuhur etmiştir. Hayatın her alanında olduğu gibi Kur’an, musîbetleri anlamlandırılması konusunda da insanlara rehberlik etmiştir. Bu bağlamda Hadîd sûresinin 22. âyetinde insanlar başlarına gelen musîbetlere üzülmemeleri ve verilen nimetlerle şırmamaları için yeryüzüne, fert ve toplumlara isabet eden musîbetlerin daha bunlar yaratılmadan önce bir kitapta yazılı olduğunu, buna karşılık Şûrâ sûresinin 30. âyetinde musîbetlerin insanların yanlış işleri ve günahları sebebiyle meydana geldiği bildirilmiştir. Bu iki âyeti birlikte nasıl anlamamız gerekir? Âfet ve musîbetlerin önceden yaratılmasının anlamı nedir? Musîbetlerin meydana gelmesi, ilâhî takdir midir? Bu konuda insanların etkileri nedir? Makalede ilgili âyetlerin Kur’an ve sünnet bütünlüğü içerisinde nasıl anlaşılması gerektiği, musîbetleri çeşitleri, meydana geliş sebepleri, insanların sorumluluğu, musîbetlere maruz kalmamak için yapılması gerekenler, musîbetler karşısında alınacak tavırların neler olduğu soruları ele alınacak ve bunlara cevap aranacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konunun farklı boyutlarıyla ilgili dört makale yayımlanmıştır. Bu makalelerden ilkinde musîbet kavramının etimolojisi ve itikâdî-ameli sonuçları,¹ ikincisinde belâ-musîbetlerin fitrat üzerindeki etkisi,² üçüncüsünde belâ ve musîbetlerde insanların rolü ve tavrı,³ dördüncüsünde ise Müslüman düşüncesinde musîbet-rahmet ilişkisi⁴ ele alınmıştır. Biz makalemizde konuyu Hadîd sûresinin 22. ve Şûrâ sûresinin 30. âyetleri bağlamında değerlendirmeye çalıştık ve bahsedilen çalışmalardan farklı olarak musîbetleri Allah ve insan açısından ele aldık. Âyetlerde şöyle buyrulmaktadır:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

“Yere ve kendinize isabet eden herhangi bir musîbet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, o, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

“(Ey müminler!) Başınıza her ne musîbet gelirse kendi elleriniz ile yaptığınız hatalı işler ve günahlar sebebiyledir. Allah, yine de günah ve hataların çoğunu affediyor (da musîbetler vermiyor).”

1. Kavramsal Çerçeve

“Musîbet” kelimesi, s-v-b kökünden “esâbe” (أَصَابَ) fiilinin ism-i failidir. “S-v-b” (صَوَّبَ), sözlükte

¹ İsmail Çevik, “Musîbet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 6/1 (2020), 271-300.

² Güven Ağırkaya, “Belâ-Musîbetler Üzerine Fitrat Eksenli Bir Okuma”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/3 Özel Sayı (Aralık 2020), 31-64.

³ Mesut Şen, “Belâ ve Musîbetlerde İnsanların Rolü ve Tavrı. (Âyet ve Hadisler Çerçevesinde)”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (Eylül 2023), 119-135.

⁴ Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musîbet-Rahmet İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2/66 (Bahar 2016), 129-142.

inmek, hedefe isabet etmek, üzerine düşmek anlamına gelir.⁵ “Musîbet”; felâket, ansızın gelen belâ, sıkıntı, hoşlanılmayan şeyler, hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan hâdiseler ve felâketlerdir.⁶ Mümini üzen her şey musîbettir.⁷ Musîbet kelimesi genellikle salgın hastalıklar, kıtlık, yokluk ve pahalılık, zarar ve ziyan, yangın, toplumda fitne ve fesat çıkması, huzursuz ve kargaşa, kasırga, heyelan, sel felaketi, dolu yağması ve deprem gibi âfet, belâ ve felaketleri ifade eder. “Musîbet” kelimesi daha çok “şer ve kötü” olan şeyler için kullanılır. Bir musîbet, bir insan ve toplum için “kötü ve şer” olabileceği gibi “iyi ve hayır” da olabilir.⁸ Bir insan için kötü ve şer olan şey, bir başkası için iyi ve hayır, iyi ve hayır olan da kötü ve şer olabilir. Bu durum kişi, toplum, zaman ve mekânâ göre değişir. Ayrıca insanların iyi ve hayır zannettiği şeyler, kötü ve şer, kötü ve şer zannettiği şeyler iyi ve hayır olabilir. Bu husus, Bakara sûresinin 216. âyetinde “*Ey müminler! Hoşunuza gitmese de savaş, size farz kılındı. Bir şey sizin hoşunuza gitmez hâlbuki o sizin için hayır olabilir, bir şeyi de siz sevip arzu edersiniz hâlbuki o sizin için şerdir. Neyin hayır neyin şer olduğunu Allah bilir, siz bilemezsiniz.*” şeklinde bildirilmektedir.

Musîbet kelimesi Kur’an’da on âyette geçmektedir. Kelime iyi ve hayır, ilâhî lütuf, nimet ve rahmet gibi iyi durumları ifade etmekle birlikte daha çok fitne, fesat, kötülük, belâ, azap, zulüm, işkence, açlık, susuzluk, yokluk, kıtlık ve yorgunluk gibi kötü ve şer durumları için kullanılır.⁹ Mesela Uhud savaşında bazı müminlerin şehit olması, bazılarının yaralanması,¹⁰ münafıkların maruz kaldığı belalar,¹¹ savaşta hezimete uğramak,¹² ölüm¹³ ve kötülük¹⁴ musîbet kelimesi ile ifade edilmiştir. Nisâ 4/9. âyetinde iyilik ve kötülüğün gelmesi esâbe fiili ile ifade edilmiştir.

Hadîd sûresinin 22. ve Şûrâ sûresinin 30. âyetinde geçen musîbe (مُصِيبَة) kelimesinin nekre olarak kullanılması umum ifade eder. Kelimenin başındaki “min” edatı da min-i beyaniyye’dir. Bu âyetlerde geçen musîbet kelimesi ile iyi-kötü, hayır-şer, küçük-büyük, az-çok bütün musîbetleri kapsar. Hadîd sûresinin 22. âyetinin sonundaki “*Musibetlerin ezelden bir kitapta yazılmış olması, kaybettiklerinize üzülmemeniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir*” cümlesi buna delalet eder. Müfessirlerin çoğu, âyette geçen musîbet kelimesine kıtlık, yokluk, kuraklık, ağaçların ürün vermemesi, kasırga ve şiddetli yağmurun toprağa ve ürünlere zarar vermesi gibi âfetler, insanların hasta olmaları, acı çekmeleri, zulme uğramaları ve işkence görmeleri, yakınların ölümü ve benzeri sıkıntılar şeklinde anlam vermişlerdir.¹⁵ Tebe-i tâbiîn âlimlerinden İbn Zeyd (öl.182/798), kitapta yazılmış olan bu

⁵ Muhammed b. Muhammed el-Ezherî, *Tehzibu’l-luga* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2001), “savb”, 12/177; Muhammed b. Mükerrrem Cemâleddîn İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), “savb”, 1/534-535; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu’l-luga ve sihâhu’l-Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attar (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melayîn, 1987), “savb”, 1/164.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân* thk. el-Merdûnî ve İbrâhîm İtfayyîş (Kahire: Dâru Kütübi’l-Mısriyye, 1964), 2/175; Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 7/4754.

⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/548.

⁸ Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Salebî, *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsiri’l-Kur’ân* thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, 2002), 9/245.

⁹ el-Bakara 2/156; el-Kasas 28/47; eş-Şûra 42/30; el-Hadîd 57/22.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/165.

¹¹ en-Nisâ 4/62.

¹² en-Nisâ 4/72.

¹³ el-Mâide 5/106.

¹⁴ et-Tevbe 9/50.

¹⁵ Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru’l-kebîr* thk. Abdullah Mahmut Şahâne (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Turâs, 1423), Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Bahru’l-‘ulûm*, (b.y.: y.y., ts.), 4/244; Ebû’l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzil ve hakâiku’t-tevil* thk. Yusuf Ali el-Bedîvî (Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1998) 3/440; Ebû’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît tefsiri kitâbi’l-azîz* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 4/252; Ebû’l-Firac Cemâleddîn Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdürrezzâ el-Mehdî (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-Arabî, 1422), 4/237.

musibetleri, “insanların sevdiği ve sevmediği şeyler” diye açıklamıştır.¹⁶ Müfessir İbn Cüzey (öl.741/1340), âyetinde geçen musîbetin “hayır veya şer insana ve yeryüzüne isabet eden her şey” olduğunu söylemiştir.¹⁷

2. Musîbet Çeşitleri:

Hadîd sûresinin 22. âyetinde musîbetler iki çeşit olarak zikredilmiştir. Bunlar, yeryüzüne ve insanlara isabet eden musîbetlerdir.

2.1. Yeryüzüne İsabet Eden Musîbetler

Bunlar; (i) yeryüzünde herhangi bir olumsuzluğa ve yıkıma sebep olan zarar ve ziyanlar: kuraklık, kıtlık ve yokluk; (ii) hayvanlar ve ürünlere arız olan afetler, savaş, sel, deprem, yangın ve şehirlerin harap olması, arazi zayıtı,¹⁸ yağmurun yağmaması, meyve ve sebzelerin ürün vermemesi veya noksan vermesi, ağaçlara haşarat dokunması, otların bitmemesi, rüzgârların, dolu ve yağmurun mahsulâta zarar vermesi, ekinlerde, sebzelerde ve meyvelerde don olması, kasırga, tufan ve benzeri afetlerle bazı beldelerin harap olması gibi musibetlerdir. Yeryüzünde canlı ve cansız ne varsa hepsine dokunan zararlar yeryüzüne isabet eden musibetlerdir.¹⁹ Dolayısıyla, insana isabet eden musibetler de aslında yeryüzüne isabet eden birer musibettir. Muhtemelen Kur’ân, insanın ehemmiyetinden ötürü, yeryüzüne isabet eden ve insanı ilgilendiren musibetleri ayrıca zikretmiştir. Şimdi bunlara bakalım.

2.2. İnsanlara İsabet Eden Musîbetler

Musibetler insanların canlarına, mallarına ve dinlerine isabet edebilir. Canlara isabet eden musibetler; hastalık, yara, bere, kırık, çıkık, zulüm, işkence, açlık, susuzluk, yoksulluk, ölüm ve benzeri zarar veren, acı çektiren, sıkıntıya maruz bırakan, maddî ve manevî acılardır.²⁰ En’âm Sûresi’nin 65. âyetinde insanlara musibetlerin gökyüzünden, yeryüzünden geldiği ayrıca insanların birbirlerinin eliyle musibete uğradıkları bildirilmektedir. Gökyüzünden gelen musibetler; yıldırım düşmesi, dolu, çok şiddetli yağmur, kasırga, tufan, şiddetli sıcaklık, taş ve ateş yağması gibi şeylerdir. Lût, Semûd, Şuayb ve Âd kavimleri bu musibetlere maruz kalmışlardır.²¹ Yeryüzünden gelen musibetler; yer çökmesi, deprem, yerden su ve ateş fışkırması gibi afetlerdir. Firavun ve askerleri ile Kârûn bu tür musibetlere uğramışlardır.²² İnsanlara birbirlerinden gelen musibetler; insanların bölünüp birbirlerine düşmesi, çeşitli gruplara ayrılıp birbirleriyle savaşmaları, birbirlerini öldürmeleri, birbirlerine zulmetmeleri, düşmanlık ve kin beslemeleri, aralarında fitne ve fesadın, fikir ve siyasî ayrılığın zuhur etmesi, hile ve haksızlık gibi hususlardır.

İnsanların mallarına gelen musibetler, malda herhangi bir hasar ve ziyana sebep olan yangın, deprem, sel felaketi, yıldırım çarpması, trafik kazası, düşman saldırısı, dolu düşmesi, şiddetli yağmur, yırtıcı hayvanların musallat olması, kaybolma, kırılma, bozulma gibi musibetlerdir.

İnsanların, günaha dalmaları ve dinden çıkmaları dine gelen musibettir. Bu husus, hadislerde

¹⁶ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân* thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Dimaşk: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 23/96.

¹⁷ Ebü’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshîl li ulûmi’t-tenzîl* thk. el-Merdûnî ve İbrâhîm İtfayyîş (Beyrut: Şirketi Dâru’l-Errkam, 1416), 2/348.

¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/4754.

¹⁹ Ebü’l-Hasan, Ali b. Muhammed el-Mâverîdî, *en-Nüket ve l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd (Beyrut: Dâru Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 5/482.

²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/4754.

²¹ el-Ankebût 29/41. Lût kavmi deprem ve üzerlerine taş yağarak (eş-Şu’arâ, 26/173; Hûd, 11/82); Salih peygamberin kavmi Semûd, yıldırım (ez-Zâriyât, 51/44); Ad kavmi, dondurucu bir kasırga (el-Fussilet, 41/16); Şuayb peygamberin kavmi, buluttan inen ateş (eş-Şu’arâ, 26/189) helâk edilmiştir.

²² Nuh kavmi boğularak (Yûnus, 10/90-91; el-Ankebût, 29/14) Kârûn, sarayı ile birlikte yere batarak (el-Kasas 28/81; el-Ankebût, 29/39) helâk edilmiştir.

bildirilmektedir: "Bir kul, dininin gitmesinden küfre düşmesinden sonra gözlerini kaybetmekten daha şiddetli bir musîbete duçar olmamıştır."²³ "Bir kul, Allah'a ortak koşmaktan daha şiddetli bir musîbete müptelâ olmamıştır. Allah'a şirk koşmaktan sonra en şiddetli musîbeti de gözlerini kaybetmesidir."²⁴ gibi hadislerden anlaşılacağı üzere insana isabet eden en şiddetli musîbet dinine gelen musîbettir. Allah'ı, Peygamberi ve İslâm'ı tanımamak, İslâm'ın hükümlerini beğenmemek, Allah'a şirk koşmak, küfre ve nifaka düşmek en büyük musibettir. Gözlerini kaybeden dünya güzelliklerinden mahrum kalır, dünyası kararır, imanını kaybeden ise iki âlemde kör olur,²⁵ dünyada hakikatleri görüp anlayamaz, âhirette hüsrana uğrar, cennetin güzelliklerini görmekten ve Allah'ın cemalini müşahade etmekten, ebedî saadetten mahrum kalır, cehenneme gider ve azap içerisinde ebedî olarak kalır.²⁶ Dinsizlik, bunun için en büyük musîbettir. İnsana dininin dışında malına ve canına isabet eden musîbetler, Rahmânî ikazlardır. Bu musîbetlerin bir kısmı insanın günahlarına kefarete olur, bir kısmı insanın gafletini dağıtır, beşerî olan aczini hatırlatır.

3. Musîbetlerin Sebepleri

Yeryüzüne, fert ve toplumlara, mal, can ve vatana isabet eden musîbetlerin sebepleri nedir? Musîbetlerin meydana gelişi tamamen Allah'ın takdiri midir? İnsanların inanç, söz, eylem ve davranışlarının musîbetlerin gelişinde etkisi var mıdır? Konu ile ilgili âyetlere baktığımız zaman Allah'ın kullarını musîbetlerle sınıdığı, musîbetleri var eden ve meydana gelmesine izin verenin Allah olduğu, ancak fert ve toplumların başlarına gelen musîbetlerin sebebinin insanların inkâr, isyan, kusur, hata, günah ve yanlış tutum ve davranışlarının sebep olduğu görülmektedir.

3.1. Musîbetlerin Allah Teâlâ ile Olan İlişkisi

Hadîd Sûresi'nin 22 ve 23. âyetlerinde, "fertler" ve "yeryüzüne" isabet eden bütün musîbetlerin, bunlar vücut bulmadan önce bir kitapta yazıldığı şöyle bildirilmektedir: مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ "Yere ve kendinize isabet eden herhangi bir musîbet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, o, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Ey insanlar! Afet ve musîbetlerin ezelde bir kitapta yazılmış olması, kaybettiklerinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmanız içindir." Âyette geçen "Allah katında Levh-i Mahfûz'da yazılmıştır" anlamındadır.²⁷ Sözlükte "üzerine yazı yazılan, silinmekten ve değişikliğe uğramaktan korunmuş düzgün satıl" demek olan "Levh-i Mahfûz", insanların ecelleri, fert ve toplumların başına gelecek musîbetler dâhil göklerde ve yerkürede küçük büyük ne varsa her şeyin, bütün varlık ve olayların yazılı olduğu kitaptır.²⁸ Allah'ın yanında olan²⁹ bu kitap, Kur'an'da "kitâb mübîn",³⁰ "kitâb meknûn",³¹ "kitâb hafîz"³² ve "ümmü'l-kitâb"³³ nitelikleri ile geçmektedir. Bu terkiplerde geçen "kitap" kelimesi de Levh-i Mahfûz anlamındadır. Kâinatta olup biten, zerreden daha küçük ve daha büyük her şey,³⁴ inkâr ve zulümde ısrar etmeleri sebebiyle helâk edilen veya şiddetli bir şekilde cezalandırılan fertler, toplumlar³⁵

²³ Ebû Bekr Ahmed b. Amr, el-Bezzâr, *el-Müsned* (Medine: Mektebetü'l-Ülûm, 2009), 10/244 (No: 4342).

²⁴ el-Bezzâr, *el-Müsned*, 10/280 (No: 4388).

²⁵ Hüd 11/24; el-İsrâ 17/72; Tâhâ 20/124; el-Mü'min 40/58.

²⁶ en-Nisâ 4/56; el-Kehf 18/29.

²⁷ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru't-türâsî'l-Arabiyyi, 1420), 29/466.

²⁸ Yusuf Şevki Yavuz "Levh-i Mahfûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/151.

²⁹ er-Ra'd 13/39.

³⁰ Yûnus 10/61.

³¹ el-Vâkıa 56/78; ez-Zuhruf 43/4.

³² Kâf 50/4.

³³ ez-Zuhruf 43/4.

³⁴ el-En'âm 6/38; Sebe' 34/3.

³⁵ el-İsrâ 17/58.

ve Kur'an bu kitapta yazılıdır.³⁶ "De ki: Bize ancak Allah'ın yazıp takdir ettiği şey isabet eder."³⁷ "Hiç bir ülke yoktur ki biz kıyamet gününden önce onu yok edecek yahut ona şiddetli bir şekilde azap edecek olmayalım. Bu kitapta Levh-i Mahfûz'da yazılmıştır."³⁸ "Ne yaşatılana çok ömür verilmesi ne de ömründen eksiltilmesi, doğmadan ölmesi veya az yaşaması veya yaşadıkça ömrünün tükenmesi olmaz ki, bir kitapta mukadder ve Levh-i Mahfûz'da yazılı olmasın. Bu Allah'a kolaydır."³⁹ anlamındaki âyetlerde de insanlara isabet eden her şeyin Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğu beyan edilmektedir.⁴⁰

Hadîd sûresinin 22. âyetindeki *مِنْ قَبْلِ أَنْ نَنْزِيلَهَا* cümlesi "biz onu yaratmadan önce" anlamındadır. Terkipte geçen "onu" zamirinin hangi kelimeye işaret ettiği açık değildir. Bu itibarla bazı müfessirler "onu" ile maksadın, "musîbetler", bazıları, "yerküre", bazıları "nefisler", bazıları "hepsi" olduğunu dile getirmiştir.⁴¹ Bizim kanaatimiz "onu" ile maksat, bunların hepsidir. Çünkü cümlenin öncesinde "musîbetler", "yerküre" ve "nefisler" geçmektedir. Buna göre yüce Allah, varlık âleminde olup bitecek her şeyi, bunları yaratmadan önce Levh-i Mahfûz'da yazmıştır. Bu, Yüce Allah'ın eşsiz ilmini ve gücünü ifade eder. Allah, geçmiş, hali, geleceği, olanı ve olacağı bilir. Hiçbir şey O'nun bilgisinin dışında değildir. Şu âyetler, Allah'ın her şeyi Levh-i Mahfûz'da yazmasının anlamını beyan etmektedir: "Gaybın anahtarları, Allah katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanları da O bilir. Düşen hiçbir yaprak yoktur ki, Allah, onu bilmiş olmasın. Yerin karanlıklarında hiçbir tane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta yani Levh-i Mahfûz'da, Allah'ın bilgisi dâhilinde olmasın."⁴² "Yerde ve gökte zerre ağırlığına hatta bundan daha küçük ve daha büyük hiçbir şey Rabbinden gizli olmaz, bunların hepsi, apaçık bir kitapta, Levh-i Mahfûz'da yazılıdır."⁴³ ve "Yerde ve göklerde zerre ağırlığında bulunan hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta, Levh-i Mahfûz'da kayıtlı olmasın."⁴⁴

Âyetleri, Allah'ın her şeyi önceden bilmesi, planlaması ve kâinata bir nizam koyması olarak anlamamız gerekir. Abdullah b. Amr (öl.65/684) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim demiştir: "Allah, yaratılanlarla ilgili her şeyi gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce yazdı."⁴⁵ Ubâde b. Sâmî (öl.34/654) diyor ki: Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu duydum: "Şüphesiz Allah, önce kalemi yarattı ve ona 'yaz' dedi. Kalem, 'Rabbim! Ne yazayım?' dedi Allah, 'Kıyamet kopuncaya kadar her şeyin miktarını yaz' buyurdu".⁴⁶

Âyette geçen *إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ* "Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır." cümlesi, Allah'ın varlık âleminde olup biten her şeyi önceden bilmesi ve buna göre takdir etmesinin Allah için kolay olduğunu ifade etmektedir. "Ey insan! Bilmedin mi? Bil ki, şüphesiz Allah, gökte ve yerde olanları bilir. Şüphesiz bunların hepsi bir kitapta, Levh-i Mahfûz'dadır. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."⁴⁷ âyetinde beyan edildiği gibi Allah hem her şeyi önceden bilir,⁴⁸ hem her şeye gücü yeter.⁴⁹

İnsanların boyları, ten renkleri, yetenekleri, kar ve yağmurun az veya çok yağması, bulutların hareket etmesi, rüzgârların esmesi, deprem ve benzeri hususlar insan iradesinde olan şeyler değildir.

³⁶ el-Burûc 85/21-22.

³⁷ et-Tevbe 9/51.

³⁸ el-İsrâ 17/58.

³⁹ el-Fâtır 35/11.

⁴⁰ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/290.

⁴¹ er-Râzî, *mefâtihu'l-gayb*, 29/467.

⁴² el-En'âm 6/59.

⁴³ Yûnus 10/61.

⁴⁴ es-Sebe' 34/3.

⁴⁵ Müslim b. el-Hacâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982) "Kitâbü'l-Kader", 2 (No: 15)

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâs, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Kader" 1 (No: 4700).

⁴⁷ el-Hâc 22/70.

⁴⁸ el-Ahzâb 33/54.

⁴⁹ el-Mülk 67/1.

İnsanların iman ve inkârı, ibadet ve itaatleri, söyledikleri, yaptıkları, davranışları, hata ve kusurları kendi iradelerine bağlıdır. Olup biten her şey, Levh-i Mahfûz'da yazıldığına göre, Allah'ın emir ve yasakları karşısında insanların durumlarını ve sorumluluklarını nasıl anlamamız gerekir? Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210), âyetteki *وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ* terkibi, "Nefse isabet eden bütün musîbetleri içine alır, buna insanların inkâr ve isyanları da dâhildir" demiştir.⁵⁰ Şüphesiz Allah, insanlardan kimlerin iman veya inkâr, itaat veya isyan edeceğini bilir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. O, görülmeyen ve görülen bütün varlıkları bilir.⁵¹ Ancak yüce Allah, insanları başıboş bırakmamış,⁵² onları ibadetle sorumlu tutmuş,⁵³ akıl vermek,⁵⁴ peygamber görevlendirmek ve kitap indirmek suretiyle rehberlik etmiş,⁵⁵ fakat iman veya inkâr, ibadet veya isyan etmeyi insanların iradesine bırakmıştır. Şu âyetler bunun açık delilidir: *"De ki: Hak olan Kur'an, Rabbinizden gelmiştir. Artık isteyen kimse iman etsin, isteyen kimse inkâr etsin."*⁵⁶ *"Ey Peygamberim! Biz sana Kur'an'ı insanlar için, gerçeği ortaya koymak üzere hak olarak indirdik. Kim doğru yola girip mümin olursa, kendisi için doğru yola girmiş olur. Kim de dalalette kalıp mümin olmazsa, ancak kendi aleyhine dalalette kalmış olur."*⁵⁷ *"Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim kötü ve günah olan bir iş yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin insanlara zerre kadar zulmedici değildir."*⁵⁸ Söz konusu Âyetlerde ve benzeri onlarca âyette insanlara irade özgürlüğü verildiği bildirilmektedir. Bu özgürlük içinde tarih boyunca iman edenler, inkâr edenler, ibadet edenler ve isyan edenler olmuştur.⁵⁹ Yüce Allah, Kur'an'da insanlar için iman edin,⁶⁰ namaz kılın,⁶¹ sözleşmeleri yerine getirin⁶² gibi onlarca emir; fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, zinaya yaklaşmayın⁶³ ve "yeryüzünde fitne, fesat ve bozgunculuk yapmayın"⁶⁴ gibi onlarca yasak bildirmektedir. İnsanların bunlara uyup uymama özgürlüğü olmasaydı bu emir ve yasaklar anlamsız olurdu. Yüce Allah, isteseydi istisnasız herkes iman eder,⁶⁵ kesinlikle bütün kâfirler hidâyet üzere olurdu.⁶⁶ Kimse isyan edemez, kötülük yapamazdı. Allah dinde zorlamanın olmadığını bildirmiştir.⁶⁷ Çünkü insanlar dünyada imtihan halindedir⁶⁸ ve yaptıklarından sorumludur.⁶⁹ İmtihana tabi tutulan ve sorumlu olan kimselerin inanç, söz ve eylemlerinde özgür olmaları gerekir. İnsanlar iradesi olan alanlarda özgürdür. Her şeyi yaratan Allah'tır. Dolayısıyla bir şeyi söyleyen, isteyen ve yapan insan, yaratan Allah'tır. Allah, her şeyin yaratıcısıdır.⁷⁰ Buna hayır ve şer, iyilik ve kötülük, iman ve inkâr, itaat ve isyan dâhildir. Şu âyetler bunun delilidir: *"Ey Peygamberim! Münafık ve kâfirlere bir iyilik gelse, 'Bu Allah katındandır' derler. Bir musîbet gelse, 'Bu senin yüzündendir' derler. De ki: Hepsi iyilik de kötülük de Allah katındandır. Bu topluma ne oluyor ki Kur'an'ı anlamaya yanaşmıyorlar. Sana gelen her iyilik Allah'ın lütfu ile. Sana gelen her kötülük*

⁵⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/467.

⁵¹ el-Haşr 59/22.

⁵² el-Mü'minûn 23/115; el-Kıyâme 75/36.

⁵³ ez-Zâriyât 51/56.

⁵⁴ Yûnus 10/42-43, 100; el-Enfâl 8/22; el-Hâc 22/46.

⁵⁵ el-Bakara 2/185; İbrâhîm 14/4; en-Nahl 16/56.

⁵⁶ el-Kehf 18/29; el-Ahzâb 33/54.

⁵⁷ ez-Zümer 39/41.

⁵⁸ el-Fussilet 41/46.

⁵⁹ et-Teğâbün 64/2.

⁶⁰ en-Nisâ 4/136.

⁶¹ el-Bakara 2/43.

⁶² el-Mâide 5/1.

⁶³ el-İsrâ 17/31-32.

⁶⁴ el-A'râf 7/56.

⁶⁵ Yûnus 10/99.

⁶⁶ el-En'âm 6/35.

⁶⁷ el-Bakara 2/256.

⁶⁸ el-Mülk 57/2.

⁶⁹ en-Nahl 16/93.

⁷⁰ ez-Zümer 39/62; el-Fâtır 35/3.

de kendi işlediğin günah sebebiyledir."⁷¹

İyiliği de kötülüğü de yaratan Allah'tır. Ancak iyilik Allah'ın bir lütfu ve ihsanı, kötülük ise insanın maddî veya manevî hatasının neticesidir. Bu itibarla insanlar kendi yaptıklarından sorumludur; iradesi, kusuru ve hatası olmadan meydana gelen şeylerden sorumlu değildir. Hadid 57/22. âyetin bu çerçevede anlaşılması gerekir.

“Herhangi bir musîbet ancak Allah'ın izni ile isabet eder.”⁷² anlamındaki âyette musîbetlerin Allah'ın izni ile meydana geldiği açıkça bildirilmektedir. Âyette geçen مُصِيبَةٍ kelimesi umum ifade eder. اِذْنٍ kelimesini ise müfessirler emir, ilim, irade,⁷³ karar⁷⁴ gibi kelimelerle açıklamışlardır. Kelimeye emir anlamını verenler, “Başınıza gelen musîbetler kendi ellerinizin yaptığı hatalar sebebiyledir.”⁷⁵ âyetini delil alarak musîbetlerin bir ceza olduğunu, cezanın ancak Allah'ın emriyle gerçekleşeceği ileri sürmüşlerdir. Ancak yerküreye, fert ve toplumlara isabet eden musîbetlerin hepsinde insan iradesi, kusuru ve hatası yoktur. Dolayısıyla bu yorum isabetli değildir.⁷⁶ Kelime bilgi, izin, irade, karar ve takdir anlamındadır.⁷⁷ Varlık âleminde olup hiçbir şey kendiliğinden değil, ancak Allah'ın izni ve iradesiyle meydana gelir. Çünkü her şeyi yaratan, ilmiyle kuşatan yüce Allah'tır. O'nun izni dışında bir şeyin vücut bulması mümkün değildir. Kâfir veya mümin bir kimsenin malına, canına ve evlâdına maddî veya manevî, sözlü veya fiilî acı bir hadise, belâ, felâket isabet etmesi ancak Allah'ın izniyledir. Allah'ın izni olmayınca hiçbir kimsenin istemesiyle yahut gayretiyle kimseye bir musîbet isabet etmez. Mesela Allah'ın izni olmadan kimse iman edemez,⁷⁸ âhirette kimse şefaat edemez,⁷⁹ kimse zafer kazanamaz,⁸⁰ Peygamberler mucize gösteremez,⁸¹ hiçbir şey insana zarar veremez,⁸² kimseye sihir dokunamaz,⁸³ bitkiler bitemez,⁸⁴ ağaçlar meyve veremez,⁸⁵ kâinatın düzeni devam edemez.⁸⁶ Kısaca hiçbir şey O'nun izni olmadan meydana gelemez.⁸⁷ O'nun izni olmadan kimse can bile veremez: “Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse ölmez. Ölüm, belirli bir süreye göre yazılmıştır.”⁸⁸ İnsan intihar etmek istese, yahut ölümcül bir kazaya uğrasa bile Allah izin vermedikçe ölmez.

Musîbetlerin Allah'ın izniyle meydana gelmesi, insan iradesinde olan söz, eylem ve davranışlar için de söz konusudur. Şu âyet buna delildir: “İki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allah'ın izniyle olmuştur ki, Allah, müminleri bilsin ve münafıkları bilsin deneyip ortaya çıkarsın.”⁸⁹ Uhud Savaş'ında 70 Müslüman şehit olmuş, 70 Müslüman yaralanmıştı. Bunun müsebbibi müminlerin kusurlu davranışları idi. Buna rağmen yüce Allah, âyette müminlerin savaşta maruz kaldıkları musîbetin kendi izniyle olduğunu açıkça bildirmektedir. Yüce Allah, izin vermeseydi kimse şehit olmaz

⁷¹ en-Nisâ 4/78-79.

⁷² et-Teğâbün 64/11.

⁷³ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîz* (Kahire: y.y., 2002), 4/398.

⁷⁴ Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 4/398.

⁷⁵ eş-Şûrâ 42/30.

⁷⁶ Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne* thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 10/39.

⁷⁷ et-Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 23/421.

⁷⁸ Yûnus 10/100.

⁷⁹ el-Bakara 2/255.

⁸⁰ el-Bakara 2/249-250.

⁸¹ er-Ra'd 13/38; İbrâhîm 14/11.

⁸² el-Mücâdele 58/1.

⁸³ el-Bakara 2/102.

⁸⁴ el-A'râf 7/58.

⁸⁵ İbrâhîm 14/25.

⁸⁶ el-Hâc, 22/65.

⁸⁷ en-Nisâ 4/64; el-Enfâl 8/66; İbrâhîm 14/25; el-Fâtır 35/32.

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/145.

⁸⁹ Âl-i İmrân 3/166-167.

ve kimse yaralanmazdı. Allah'ın izni, Allah'ın iradesinin tezahürüdür. Allah'ın iradesi, Allah'ın dilemesi, bir şeyin olup olmamasını istemesidir. İslam âlimleri Allah'ın iradesini “*tekvînî irade*” ve “*teşrîî irade*” olmak üzere ikiye ayırmışlardır.⁹⁰ “*Tekvînî irade*”, Allah'ın yaratmasıyla ilgilidir. Bu irade, hiçbir sebep ve şarta bağlı değildir, her hâlükârda gerçekleşir.⁹¹ Kâinatta cereyan eden hadiselerin en küçüğünden en büyüğüne kadar her biri mutlaka Allah'ın dilemesine bağlıdır. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Şu âyet ve benzerleri bunun delilidir: “*Allah bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece "ol" der, o da hemen olur.*”⁹² Allah'ın bu iradesine bütün varlıklar ister istemez boyun eğer. Yüce Allah, dilediğini yapan,⁹³ yaptıklarından sorumlu olmayandır.⁹⁴ “*Teşrîî irade*”, sebep ve şartlara bağlı olup insanların iradeleriyle birlikte cereyan eder. Bu irade, Allah'ın insanların işlerine izin verme ve onların işlerini yapmaları için onlara güç ve imkân verme anlamındadır. Bu irade ve izin sonunda meydana gelen işlerde sorumluluk insanlara aittir. Çünkü insanlar, bir işi yapmayı isteyince Allah da o işi yapmalarına izin ve imkân verir. Bunda istek insandan olduğu için sorumluluk da ona aittir. İnsanların istediği şeylere Allah izin verir, fakat yaptıkları her şeye razı olmaz.⁹⁵ Mesele inkâr etmek isteyen bir insana izin verir, ancak inkâra razı olmaz.⁹⁶ Bu anlamda, Allah'ın rıza gösterdiği şeyin meydana gelmesi insanların iradelerine bırakılmıştır. Yani yüce Allah, insandan bir şey yapmasını talep eder, fakat bu talep yerine gelmeyebilir. Çünkü insanın iradesine bırakılmıştır. Bu, kulun işleriyle ilgili olan iradedir. Yüce Allah, insanların lâıykıyla sorumlu olabilmeleri için onlara irade hürriyeti vermiştir.⁹⁷

3.2. Musîbetlerin İmtihan Boyutu

“*Ey müminler! Andolsun biraz korku ve açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmek suretiyle kesinlikle sizi imtihan ederiz.*”⁹⁸ ve “*Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda mutlaka imtihana çekilecek ve sizden önce kendilerine kitap verilen Yahudilerin ve müşriklerin bir kısmından üzücü birçok söz işiteceksiniz.*”⁹⁹ anlamındaki âyetler ve benzeri birçok âyette¹⁰⁰ yüce Allah'ın kullarını musîbetlerle sınadığı bildirilmektedir. Asıl anlamı “kamçı ile vurmak” anlamındaki¹⁰¹ “m-h-n” kökünden gelen “imtihân” kelimesi sözlükte denemek demektir.¹⁰² “Belâ” kelimesi de aynı anlamdadır.¹⁰³ Kur'an'da çoğunlukla imtihanı ifade etmek için “belâ” kelimesi kullanılmıştır. İsim olarak “belâ”; imtihan, gam, musîbet, darlık ve sıkıntı demektir.¹⁰⁴ Terim olarak “imtihan”; bilmediği bir şeyi tecrübe ile öğrenmektir.¹⁰⁵ İnsanlar durumları ve bilgileri ölçülmek için imtihan edilirler. Bu manada Allah'ın kullarını imtihan etmeye ihtiyacı yoktur.¹⁰⁶ Çünkü yüce Allah, her şeyi vukuundan

⁹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “İrade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 200), 22/380.

⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1226.

⁹² Yâsîn 36/82.

⁹³ Hûd 11/107.

⁹⁴ el-Enbiyâ 21/23.

⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1227.

⁹⁶ ez-Zümer 39/7.

⁹⁷ Ahmet Lütfi Kazancı, *İslâm'da İrade, Kaza ve Kader* (İstanbul: İrfan Yayınları, 1969), 27-28.

⁹⁸ el-Bakara 2/155.

⁹⁹ Âl-i İmrân 3/186.

¹⁰⁰ en-Nahl 16/112; el-Ankebût 29/2-3; Muhammed 47/31.

¹⁰¹ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 5/78.

¹⁰² Ebû'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga* (Beyrut: İttihâdü'l-Kitâbi'l-Arab, 2002), 5/302; İbn Manzûr, *Lesânü'l-Arab*, 13/401.

¹⁰³ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, “Belâ” 1/292.

¹⁰⁴ Süleyman Uludağ, “Belâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/380.

¹⁰⁵ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Omer, *Mu'cemü'l-lügati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra* (Âlemü'l-kütib, 2008), 3/2073.

¹⁰⁶ Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vasît tefsîri kitâbi'l-azîz*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/236.

evvel bilir. نَبِّئُوكُمْ "Sizi kesinlikle deneriz.", نَبِّئُوكُمْ "Sizi imtihan edeceğiz."¹⁰⁷ نَبِّئُوكُمْ "Kesinlikle imtihan olunacaksınız".¹⁰⁸ şeklinde âyetlerde geçen imtihanın anlamı nedir? Allah'a isnat edilen imtihan, "tecrübe ile bilmek" anlamında değil, "imtihan muamelesi" manasına bir istiaaredir.¹⁰⁹ Çünkü Allah'ın tecrübe ile bilmeye ihtiyacı yoktur. Allah'ın kullarını imtihan etmesi, onların hallerini ortaya çıkarması ve diğer kullarına bildirmesi içindir. Bir şeyi vukuundan evvel bilemedikleri için imtihan ve tecrübe ile bilmek, insanlara mahsustur. Allah, kullarının ne yapacaklarını önceden bilir. Ancak onları imtihan eder. Bunun bir hikmeti vardır. Allah, kuluna bir musîbet verir, kul da bu musîbetten ibret alır, hatasını anlar, böylece halini düzeltir. Bu musîbete sabrederse, günahlarının bağışlanmasına vesile olur ve sabretmenin sevabını alır. Çünkü Allah, sabredenlere sınırsız mükâfat vaat etmektedir.¹¹⁰ İmtihanla insanların iyisi ve kötüsü ortaya çıkar. Ebû Ümâme'den (öl. 86/705) yapılan bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah, birinizi kuyumcunun altını ateşte denediği gibi dener. Kimisi bu imtihandan hâlis altın gibi çıkar. Bu kimse Allah'ın kendisini şüphelerden koruduğu kimsedir. Kimisi de daha düşük kaliteli çıkar. Bu da kalbinde az çok şüphe olan kimsedir. Kimisi de kapkara altın gibi çıkar. Bunlar da fitneye kapılan kimselerdir."¹¹¹ İnsan sadece musîbetlerle değil, nimetlerle de imtihan edilir. Bu husus şu âyette açıkça bildirilmektedir: وَنَبِّئُوكُمْ بِالْأَشْرِّ وَالْخَيْرِ فَتَنَّا "Biz sizi denemek için şerre de hayra da müptelâ kılıyoruz."¹¹² Buna göre ilâhî imtihan altında olmayan hiçbir insan yoktur. İnsan ya nimet ve âfiyet veya belâ ve sıkıntı içerisinde. Her insan, mükellef çağından itibaren ömrünün sonuna kadar imtihan halindedir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَاسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ "Ey Peygamberim! Andolsun, senden önce toplumlara Peygamberler gönderdik. Yalvarıp yakarsınlar diye onları şiddetli yoksulluk ve çeşitli hastalıklarla yakaladık."¹¹³ anlamındaki âyet bu hususu beyan etmektedir. Âyette geçen الْبَاسَاءِ, insanların mal ve servetlerine gelen musîbetler, yoksulluk ve geçim sıkıntısı, الضَّرَّاءِ, hastalık, açlık, susuzluk, işkence görme ve benzeri bedenlere gelen musîbetler, يَتَضَرَّعُونَ "yalvarsınlar ve yakarsınlar" demektir.¹¹⁴ Konu ile ilgili âyetlerden biri şöyledir: "Andolsun biz, Firavun Hata! Yer işareti tanımlanmamış, ailesini, öğüt alsınlar diye yıllarca süren kıtlık ve ürün eksikliği ile cezalandırdık."¹¹⁵ Bu âyetlere göre musîbetlerin geliş sebeplerinden biri, insanların Allah'a yönelmelerini, sağlamaktır. Yüce Allah, Firavun ve kavmi gibi kendilerine peygamberleri ve âyetleri yalanlayan birçok topluma kendisine yönelmeleri için kıtlık, yokluk, kuraklık, hastalık ve benzeri âfet ve musîbetler vermiştir.

Yüce Allah, kullarına zerre kadar zulmetmez.¹¹⁶ Fert ve toplumlara isabet eden musîbetler, insanların yaptıkları hata, kusur, kötü eylem ve davranışları sebebiyle gelir. Kur'an'da bu konuda birçok âyet vardır. Şu âyetleri örnek olarak zikredebiliriz: "Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizin yaptığı işler, hata ve günahlar sebebiyledir. Allah günahların birçoğunu bağışlıyor da bunlardan dolayı musîbet vermiyor."¹¹⁷ "İnsanların elleriyle kazandıkları günahlar yüzünden, karada ve denizde fesat çıktı. Belki dönerler diye Allah böylece onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırıyor."¹¹⁸ Âyette geçen "fesâd" kelimesi şirk, inkâr, isyan, hırsızlık, cinâyet, zina, yalan, kıtlık, yokluk, pahalılık,

¹⁰⁷ el-Enbiyâ 21/35.

¹⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/186.

¹⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/1251.

¹¹⁰ ez-Zümer 39/10.

¹¹¹ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994) 8/166 (No: 7698).

¹¹² el-Enbiyâ 21/35.

¹¹³ el-En'âm 6/42; bk el- A'râf 7/94.

¹¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/354-355.

¹¹⁵ el-A'râf 7/130.

¹¹⁶ en-Nisâ 4/40.

¹¹⁷ eş-Şûrâ 42/30.

¹¹⁸ er-Rûm 30/41.

kuraklık, ot ve ekinlerin bitmemesi, meyvelerin afete uğraması, hayvanların telef olması, insanların hastalıklara yakalanması, savaş çıkması, yangın ve benzeri afetlerin çoğalması, bereketin kalmaması, zulüm ve haksızlığın, taşkınlık ve sapıklığın çoğalması, çevre kirliliği gibi şeylerdir.¹¹⁹

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 50/670) diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.s.), "Bir insana isabet eden az veya çok felâketler ancak günah sebebiyledir, Allah ise günahların çoğunu bağışlıyor." buyurdu ve şu âyeti okudu: "*Başınıza gelen musîbetler kendi ellerinizin kazandıkları yüzündendir. Allah ise günahlarınızın çoğunu bağışlıyor.*"¹²⁰

İnsan birtakım hatalar, kusurlar işliyor, isyan ediyor, günaha giriyor. Yüce Allah, bunlardan bir kısmını affediyor, bir kısmının cezasını erteliyor, ahirete bırakıyor, bir kısmı için de cezasını hemen veriyor; hastalık, üzüntü, keder ve benzeri musîbetlere maruz bırakıyor. Eğer yüce Allah, insanların işledikleri günahların cezalarını hemen verseydi yeryüzünde canlı kalmazdı.¹²¹

İnsan beşer olması hasebiyle günahlardan hâli kalmaz. Bilerek veya bilmeyerek birçok günaha girer, kötülükler yapar. Günahlar, eğer tövbe edilip affedilmezse cezasız kalmaz. *"Kim مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır."*¹²² Ebû Bekir (öl. 13/633) diyor ki: "Ey Allah'ın Resûlü! "*Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır.*" âyeti olduktan sonra nasıl kurtuluşa ereriz? Yaptığımız her amel ile cezalanacak mıyız? dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), "Allah seni bağışlasın ey Ebû Bekir! Sen hasta olmadın mı? Üzülmedin mi? Sana şiddetli darlık isabet etmedi mi?" dedi. Hz. Ebû Bekir, diyor ki: "Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Hz. Peygamber, "İşte bu hastalanma, üzülme, şiddetli darlığa maruz kalma cezalandığı şeylerdir." buyurdu.¹²³

3.3. Musîbetlerin Ceza Boyutu

Yüce Allah, insanlara zerre kadar zulmetmez,¹²⁴ iyi amellerine ve iyiliklerine kat kat sevap ve mükâfat verir.¹²⁵ Ama kötülüklerin hepsine ceza vermez, bir kısmını affeder. İyiliğe karşı mükâfat verdiği gibi, kendiliğinden de verir. İnsanlar, ilâhî kanunlara uymamak, günahlara dalmak suretiyle kendi nefislerine zulmederler.¹²⁶

Nice zalim, kâfir, münafık ve isyankâr insan var, fakat musîbet ve belâlara maruz kalmıyor, nimet içinde hayat sürüyor, yüce Allah, bu kimselere günahları sebebiyle musîbet vermiyor mu? diye bir soru akla gelebilir. Âdil-i mutlak olan Allah, hiçbir kimsenin yaptığı kötülüğü yanına kâr bırakmaz. Âsi ve zalim kimseye elbette cezasını verir. Allah, mühlet verir ama ihmal etmez. Günahlara dalarak ömür süren insanları, yavaş yavaş ve bilemeyecekleri bir şekilde helâke götürür. Şu âyet bu anlamı bunun beyanıdır: "*Âyetlerimizi yalanlayanları hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracaktır. Onlara mühlet veriyorum, çünkü benim tuzağım çetindir.*"¹²⁷ İsyan ile birlikte gelen nimet, ilâhî gazaba hazırlık olduğundan Allah'ın verdiği müsaadeye mağrur olmamak gerekir.¹²⁸

İnsan kendi işlediği hata, kusur ve kötü hareketleri ile kendisine bela ve musîbetlerin gelmesine sebep olmaktadır. Meselâ temizliğe dikkat etmeyen, sağlığa zararlı davranışlarda bulunan, söz gelimi içki içen, hastalıklara karşı korunma tedbirleri almayan, yemesine ve içmesine dikkat etmeyen bir insan,

¹¹⁹ el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, 8/283; Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 3/15; el-Mâverîdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, 4/317; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, 14/40.

¹²⁰ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Tefsîr", 44 (No: 3252).

¹²¹ en-Nahl 16/61; el-Fâtır 35/45.

¹²² en-Nisâ 4/123.

¹²³ Muhammed b. Hibbân, *es-Sahîh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988) 7/170 (No: 2910).

¹²⁴ en-Nisâ 4/40.

¹²⁵ el-En'âm 6/160; el-Bakara 2/261.

¹²⁶ Yûnus 10/44.

¹²⁷ el-A'râf 7/182-183.

¹²⁸ en-Nahl 16/45-47.

günün birinde hastalanırsa, o, bu hatalarının cezasını çekiyor demektir. Çünkü hastalanmasına kendisi sebep olmuştur. Bir insan, yıkılacak bir balkona çıksa ve balkon yıkılsa, düşüp bacağı kırılrsa kabahati kendisindir, cezasını bacağı kırılmak suretiyle öder. Bir kimse deprem bölgesine kalitesiz ve sağlam bina yapmaz ve depremde bina yıkılır, malına ve canına zarar gelirse, bunun sorumlusu kendisidir. Deprem ilâhî irade ile meydana gelir, insanın bunda bir dahli yoktur, ancak binasını depreme dayanıklı yapmayan insandır. Hâlbuki yüce Allah, işleri ve görevlerin, iyi, sağlam ve kaliteli yapılmasını emretmektedir.¹²⁹ Şiddetli yağmur yağması veya karların erimesi sonucu sel olması ve dere kenarındaki binaları yıkmasının sorumlusu insandır. Evler dere kenarına yapılmasaydı, sel zarar vermeyecekti. Hız yapıp kaza yapan, aracı ve kendisi zarar gören kimse yöneticilerin belirlediği kurallara uymadığı için musibete maruz kalmıştır, sorumlusu ve suçlusu kendisidir. Hatasının cezasını kendisi çekmiştir. Sonuç olarak fert ve toplumların başına musibetlerin geliş sebeplerinden biri de insanların hata ve kusurları, maddî ve manevî hatalarıdır.

İnsanlara verilen musibetler, onların kendilerine verilen nimetlere nakörlük etmelerinin cezasıdır. Şu âyet ve benzerleri bunun delilidir: *"Allah şöyle bir kenti misal olarak anlattı: Bu kent, güven ve huzur içinde idi, o şehre her yerden rızık bol bol geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine yaptıkları sebebiyle Allah kent halkına açlık ve korku elbisesini tattırdı. Andolsun, onlara kendilerinden bir peygamber geldi, onu yalanladılar. Bunun üzerine onlar zulümlerine devam ederken azap onları yakalayiverdi."*¹³⁰ Yüce Allah, nimete nankörlük eden, peygamberini yalanlayan, zalim ve isyankâr olan her kentin akıbetinin aynı olacağını bu misalle beyan etmektedir. Örnek olarak verilen kent Mekke'dir.¹³¹ Mekke halkı, Kâbe hürmetine afetlerden emin, rahat, güven ve huzur içinde yaşıyordu. Mekkeliler, yazın Şam'a, kışın Yemen'e ticarete gidiyorlardı. Mekke'li oldukları için ticaretleri her türlü taarruzdan emindi. Bu sayede diğer kabilelerden daha çok ticaretleri oluyordu. Sahile de yakın oldukları için rızıkları karadan ve denizden geliyordu, bu sayede zengindiler. Bu refah ve saadetlerinin kadrini, kıymetini bilmediler. Allah'a ibadeti terk ettiler, putlara taptılar. Toplumunu kötülük sardı, ahlâksızlık haddi aştı. Bunun için ıslah ve irşada muhtaç oldular. Yüce Allah, kendilerine bir lütuf olarak Hz. Muhammed'i (s.a.s.) peygamber olarak gönderdi. Fakat O'na iman etmediler. Peygambere her türlü eziyeti reva gördüler, Müslümanlara zulmettiler. Allah da onlara musibet verdi, onları yokluk ve açlığa müptela etti. Medine'de kurulan İslam Devleti güçlenince rahatları kaçtı. Böylece emniyetleri korkuya, rahatları sıkıntıya, sükûnetleri ıstıraba, kuvvetleri zaafa, genişlikleri darlığa dönüştü.

Edilen zulüm sebebiyle beddua almak da Kur'an'da musibete maruz kalmanın bir sebebi olarak sunulmuştur. İnsanların başına gelen musibetlerin sebeplerinden biri insanlara zulmetmek ve bedduaya maruz kalmaktır. Yüce Allah, zulmü yasaklamıştır.¹³² Allah, zalimi cezasız bırakmaz ve mazlumun hakkını zalimden alır. Taberî'nin (öl. 310/923) verdiği bilgiye göre Erbed ve Âmir adında iki müşrik Mescidde ashâbı ile sohbet eden Hz. Peygambere suikast yapmak isterler. Âmir, arkadaşı Erbed'e, "Ben Muhammed ile konuşurken yavaşça arkasına dolaş ve onu kılıçla vur" der. Hz. Peygamber (s.a.s.), Âmir ile konuşmaya başlayınca, Erbed, Peygamber'in arkasına dolaşır, kılıcını kınından çekmeye çalışır, fakat Allah müsaade etmediği için çıkaramaz. Âmir, "Hadi ne duruyorsun vursana!" der gibi göz ve kaşıyla işaret etmeye başlar. Hz. Peygamber, bu hali görür ve şöyle dua eder: *"Allah'ım! Bu iki herifi ne ile ve nasıl dilerse onunla başımdan defet"* diye dua eder.¹³³ *"İnsanın önünden ve arkasından takip eden melekler vardır, bu melekler Allah'ın emriyle insanı korurlar."*¹³⁴ *"Allah, yıldırımlar gönderip onunla*

¹²⁹ el-Bakara 2/195.

¹³⁰ en-Nahl 16/112-113.

¹³¹ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/309.

¹³² Hûd 11/113.

¹³³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2967-2968.

¹³⁴ er-Ra'd 13/11.

dilediğini çarpar."¹³⁵ Erbed'i bir yaz gününde yıldırım çarpar, Âmir ise veba hastalığına yakalanır ve ölür.¹³⁶ Bir insan, bir insana zulmederse, mazlum insan da zalime beddua ederse bu beddua kabul olur ve zalim musîbete maruz kalır. Şu hadisler bu hususu beyan etmektedir: "Üç dua kabul edilir. Bu konuda hiçbir şüphe yoktur. Bunlar, mazlumin bedduası, misafirin ve anne babanın çocuğuna duasıdır."¹³⁷ "Kâfir bile olsa mazlumin bedduasından sakının, çünkü Allah ile onun duası arasında bir perde yoktur."¹³⁸

İnsanlar, Allah'ın koyduğu kurallara, O'nun emir ve yasaklarına uymazlarsa bunun cezasını, dünyada veya ahirette çekerler. Allah'ın peygamberini yalanlamak azaba sebep olduğu gibi, peygamberin emrine muhalefet etmek de musîbetin gelmesine sebeptir. Şu âyet bunun delilidir: "*Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ inmesinden veya kendilerine acı bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar.*"¹³⁹ Âyette peygamberin emrine muhalefet edenin başına "fitne" veya "acıklı azap" isabet edeceği bildirilmektedir. Peygambere muhalefet etmek günahıdır, belâ ve musîbetlerin gelmesine sebep olur. Şu örnekleri verebiliriz. Gerekğinde düşmana karşı savaşmak, Allah'ın kesin emridir.¹⁴⁰ Bu emre karşı çıkılırsa elim bir azabın verileceği şu âyette beyan edilmektedir: "*Eğer topluca savaşa çıkmazsanız, Allah size acı bir şekilde azap eder ve yerinize sizden başka bir topluluk getirir.*"¹⁴¹ Âyette "*acıklı bir azap*" verilmesinin sebebinin "savaşa çıkmamak"¹⁴² yani Allah'ın emrine karşı çıkmak, günah işlemek olduğu açıkça bildirilmektedir. Necde b. Nüfey', Abdullah b. Abbas'a bu âyetin anlamını sormuş, o da şu cevabı vermiştir: "Resûlullah (s.a.s.), Arap kabilelerinden birine savaşa gitmelerini emretti, savaşa katılmadılar. Allah da onların yağmurunu kesti. Bu onlara bir azap oldu."¹⁴³

Fuhuş yapmak ve toplumda fuhşun yapılmasını istemek yasaktır. Bu yasağı ihlal edenler, şu âyette bildirildiğine göre dünya ve âhirette cezaya maruz kalırlar. "*Müminler içinde fuhşun yayılmasını arzu edenler için dünyada da ahirette de acı bir azap vardır. Allah bilir siz bilmezsiniz.*"¹⁴⁴ Zinanın dünyada uygulanan cezası vardır.¹⁴⁵ Bu cezayı insanın kendisi hak eder.

Bir toplumda azgınlar çoğalır ve toplum ahlâken bozulursa cezayı hak ederler. Şu âyet bunun delilidir: "*İnkâr ve zulümde ısrarları sebebiyle biz bir beldeyi helâk etmek istediğimiz zaman bu beldenin varlık içerisinde şımaran azgınlarının ve isyankârlarının çoğalmalarına imkân veririz ve onlar bu beldede isyan edip günah işlerler. Böylece onlar, cezalandırılmayı hak ederler, biz de bu beldeyi yerle bir edip halkını helâk ederiz.*"¹⁴⁶

Şu hadisler de konumuza ışık tutmaktadır: "İnsanlar, zalim kimseyi gördüğü zaman onu zulümden menetmezlerse Allah en yakın zamanda herkesi, zalimi de zulme engel olmayanları da cezalandırır."¹⁴⁷ "Herhangi bir toplum yoktur ki o toplumda günah fiiller işlenir, bu toplumdaki insanlar, bunu değiştirmeye gücü yettiği halde değiştirmezlerse, Allah en yakın zamanda o toplumun hepsini cezalandırmış

¹³⁵ er-Ra'd 13/13.

¹³⁶ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/379-380.

¹³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 181), "Dua", 11 (No: 3862).

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 181), 20/22 (No: 12549).

¹³⁹ en-Nûr 24/63.

¹⁴⁰ el-Bakara 2/190-193.

¹⁴¹ et-Tevbe 9/39.

¹⁴² et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/141.

¹⁴³ Muhammed b. Muhammed Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/114 (No: 2504).

¹⁴⁴ en-Nûr 24/19.

¹⁴⁵ en-Nûr 24/2.

¹⁴⁶ el-İsrâ, 17/16.

¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Melâhim", 27 (No. 4338).

olmasın.”¹⁴⁸

Her insanın Allah katında iman ve ibadetine göre manevî bir derecesi vardır. Bu husus, وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ وَمَا عَمِلُوا *“İnsanların yaptıkları amellere göre Allah katında dereceleri vardır.”*¹⁴⁹ anlamındaki âyette beyan edilmektedir. İnsan, ibadet ederek ve güzel ameller işleyerek bu dereceye ulaşamazsa ne olacak? Bu durumu Hz. Peygamber, şöyle bildirmektedir: “İnsan, Allah’ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir musîbet verir, sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır.”¹⁵⁰ Bu hadise göre bir kısım musîbet ve âfetler maddî hata ve kusurlar sebebiyle değil, manevî hatalar, ibadet ve itaatteki eksikler sebebiyle gelmektedir.

4. Musîbetler Karşısında Takınılması Gereken Doğru Tavrılar

Yerküreye, fert ve toplumlara isabet eden musîbetler Allah’ın bilgisi, yaratması, izni, ilmi ve takdiri ile meydana gelir. Allah’ın kullarını imtihan etmesi dışında insan iradesi, söz, eylem ve davranışları, kusur ve hataları sebebiyle meydana geldiğini âyet ve hadislerden öğrendik. Âyet ve hadislerde ister insan iradesi ve hatası sebebiyle, ister insan iradesi dışında ilâhî irade ile meydana gelsin musîbetler karşısında ne yapılması gerektiği de bildirilmektedir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür.

4.1. Maddî ve Manevî Tedbir Almak

Mümin, musîbetlere maruz kalmamak için maddî ve manevî tedbirleri aldığı gibi bir musîbetle karşılaştıktan sonra da o musîbetten kurtulmak için maddî ve manevî her türlü çareye başvurur, başına gelen musîbetin niçin geldiğini düşünür ve sebeplerini iyice araştırır. Musîbetin gelmesindeki sebep, maddî bir hata ve yanlışlık ise bu hatasını ve yanlışlığını düzeltir. Söz, fiil ve davranışlarına, işine, mesleğine ve ticaretine dikkat eder, kurallara uyar. Musîbetin gelmesindeki sebep işlediği kötülük ve günahlar ise kötülük ve günahları terk eder, Allah'a tövbe eder, ahlâkını düzeltir ve Allah ve kul haklarına riâyet eder.

Yukarıda musîbetlerin sebeplerinden bahsedildi. Musîbete sebep olacak fiil ve davranışlardan kaçınılması, musîbete karşı alınacak en önemli tedbirdir. Örneğin, insan, kul haklarını ihlal eder, bir insana zulmeder ve beddua maruz kalırsa bir musîbetle karşılaşabilir. Bir kimse bir insanın malına, canına, işine, aile fertlerine veya onur ve haysiyetine bir kötülük yapar ve zarar verirse söz gelimi iftira ederse, bir insanı yaralar veya öldürürse, bir insanın malını çalar veya gasp ederse zarar gören ve zulme uğrayan kimse, yasal haklarını kullanıp bu kimseyi şikâyet edebilir veya mahkemeye verebilir. Zalim insan, bu sebeple zarar görebilir, hapsedilebilir, para cezasına çarptırılabilir. Bunlar olmasa bile bir kısım insanların düşmanlığını kazanmış olabilir, bu da insanda tedirginlik ve korku meydana getirir. Korku ve tedirginlik de bir musîbettir. Yaptığını insanlardan gizlese bile zulme maruz kalan insan beddua eder, bedduası kabul olur ve yüce Allah bu sebeple zalime bir musîbet verebilir. Bu musîbet, hastalık gibi bedenine, trafik kazası, yangın ve hırsızlık gibi malına veya eşi ve çocuklarına gelebilir. Unutmayalım ki "Mazlum, günahkâr bile olsa bedduası kabul görür.”¹⁵¹

4.2. Kurtulmak İçin Dua Etmek

Bakara 2/155. âyetinde musîbetlere sabreden müminlerin niteliği ve mükâfatı şöyle bildirilmiştir: *“Kendilerine bir musîbet dokunduğu zaman, ‘Biz Allah'a aitiz ve mutlaka O'na döneceğiz’ derler. Rablerinin bağışlamaları ve rahmeti bu kimselerin üzerinedir. Sadece bunlar, doğru yola eren*

¹⁴⁸ Ebû Dâvûd *es-Sünen*, “Melâhim”, 17 (No. 4338).

¹⁴⁹ el-En’âm 6/132.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/29 (No: 22338).

¹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, “Dua”, 37 (No: 29365).

kimselerdir.”¹⁵² Âyette bir musîbete maruz kalındığı zaman müminlerin, *إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* demeleri gerektiği bildirilmektedir. Musîbet anında, bu cümleyi söylemeye istirca' denir. İstirca', Allah'tan her ne gelirse razı olmak, Allah'ın hiçbir hükmüne itiraz etmemek, O'nun kaza ve kaderine boyun eğmektir. Şu hadiste istirca' etmenin önemi ve mükâfatı beyan edilmektedir: "Kendisine bir musîbet dokunan herhangi bir Müslüman, Allah'ın kendisine emir buyurduğu *"Biz Allah'ın kuluyuz, sonunda Allah'ın huzuruna döneceğiz"* ve *"Allah'ım! Musîbetimde bana ecir ihsan eyle ve benim için ondan daha hayırlısını bedel kıl"* derse, Allah kendisine muhakkak ondan daha hayırlısını verir.”¹⁵³ Mümin musîbetlere maruz kalmamak ve maruz kaldığı zaman kurtulmak için dua ve niyaz ile Allah'a yönelir. "Gam, keder, sıkıntı ve şiddet zamanında Allah'ın duasını kabul etmesi kendisini sevindiren kimse, rahat ve afiyet zamanında çok dua etsin ki ihtiyaç vaktinde duası kabul olsun.”¹⁵⁴ Anlamındaki hadisinde beyan edildiği gibi nimet ve rahat zamanlarında yapılan dua ve niyaz, musîbet zamanlarında yapılan dua ve niyazların kabulüne vesile olur. Eyüp peygamber, Rabbine, *"Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin"* diye dua etmiş, Allah da onun duasını kabul etmiş ve musîbetini kaldırmıştır.¹⁵⁵ Kâinata ortaya çıkan her olayın mutlaka bir sebebi vardır. İnsanın fiilleri de aynı şekilde bir sebep-sonuç ilişkisi içinde cereyan eder. Ancak, sebebi ve o sebebe bağlı olarak ortaya çıkan sonucu yaratan Allah'tır.

5. Tahammül Etmek

Hadîd 57/22. âyetinde yerküreye ve fertlere isabet eden musîbetlerin, bu musîbetler vuku bulmadan önce yaratıldığı bildirildikten sonra, bunun sebebi şöyle açıklanmıştır: *لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ* “*Ey insanlar! Afet ve musîbetlerin ezelde bir kitapta yazılmış olması, kaybettiklerinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir.*” *لَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ* Cümlesi *لَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ* “*Kaybettiğiniz nimetlere üzülmeyin.*” anlamındadır.¹⁵⁶ Allah'ın musîbetlerle imtihan ettiği bildirildikten sonra Bakara Sûresi'nin 155. âyetinde “*Sabredenleri müjdele.*” ve Âl-i İmrân Sûresi'nin 186. âyetinde “*Eğer sabreder ve emir ve yasaklarına riâyet ederek Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, şüphesiz bunlar, yapmaya değer ve azmi gerektiren işlerdendir.*” denilmiştir. Mümin, kurallara uyar, günahlardan sakınır, eğer başına bir musîbet gelirse feryat etmez, sabreder, tahammül gösterir, ancak feryat edip isyan konumuna düşmez. Çünkü kâinattaki bütün işleri idare eden,¹⁵⁷ insanları güldüren, ağlatan, zengin eden, yaşatan ve canları alan Allah'tır.¹⁵⁸ İnsan, yaratılışı gereği ister istemez nimetlere sevinir, musîbetlere üzülmür, buna engel olamaz. Ancak mümin nimete kavuşunca kibirlenmez ve azıp şımarmaz, musîbete uğrayınca ümitsizliğe düşmez ve isyan etmez, her şeyin Allah'ın izni ile olduğunu bilir ve Allah'tan gelene razı olur, kendi hatalarını düzeltmeye çalışır, musîbetten kendisine ders çıkarır. Allah'ın olmasına izin verdiği her şeyde bir hikmet olduğu gibi başa gelen musîbetlerde de Allah'ın bir hikmeti vardır. Kullar, bunu bilemeyebilir. Müslümanlar, Uhud savaşında musîbetle karşılaşmışlardı. Bunun Allah'ın izni ile olduğu ve bunda bir hikmetin bulunduğu şöyle beyan edilmiştir.¹⁵⁹ Musîbetlere sabretmek, ilâhî emre uymak olduğundan ibadettir. Sevabı da hesapsız derecede çoktur.¹⁶⁰ Çünkü musîbetlere sabretmek zordur. Hz. Peygamberin beyanı ile “Sabır musîbetin isabet ettiği ilk anda yapılan sabırdır.”¹⁶¹

¹⁵² el-Bakara 2/156-157.

¹⁵³ Müslim, -Câmi'u's-sahih, “Cenâiz”, 2 (No: 3).

¹⁵⁴ Tirmizî, es-Sünen, “Dua”, 9 (No: 3382).

¹⁵⁵ el-Enbiyâ 21/83-84.

¹⁵⁶ el-Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, 17/258.

¹⁵⁷ es-Secde, 32/5.

¹⁵⁸ en-Necm, 53/43, 44, 48.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân 3/166-167.

¹⁶⁰ ez-Zümer 39/10.

¹⁶¹ Müslim, el-Câmi'u's-sahih, “Cenâiz”, 8 (No: 14-15).

6. Musîbetlerin İnsana Kazandırdıkları

Musîbetler karşısında insan, bedenine, malına ve ailesine bir zarar dokunsa bile eğer sabreder, isyan etmezse bu kendisi için manevî hayır ve kazanım olur. Şu hadis bunun beyanıdır: "Ne acayıptır müminin işi! Gerçekten onun her işi hayırdır. Bu hal, müminden başka hiç bir kimse için böyle değildir. Eğer ona sevinç verici bir şey isabet ederse şükreder. Bu da kendisi için bir hayır olur. Eğer ona zarar ve ziyan verecek bir şey isabet ederse sabreder, bu da kendisi için hayır olur."¹⁶²

7. Musîbetler Günahlara Kefaret Olur

Az veya çok, küçük veya büyük, hatta bir diken batması, insanın ayağının sürçmesi, can sıkıntısına varıncaya kadar bütün musîbetler kulun günahlarına kefarettir olur. Şu hadisi örnek olarak zikredebiliriz: "Müslüman'a fenalık, hastalık, keder, hüzn, eza, can sıkıntısı arız olmaz, hatta vücuduna bir diken batırılmaz ki, Allah bu musîbetler sebebiyle onun hatalarını ve günahlarını bağışlamış olmasın."¹⁶³ Allah'ın kullarına lütfu o kadar büyük ki insan, birçok günah işliyor, Allah bunlardan bir kısmını bağışlıyor, bir kısmının sebebiyle ona musîbetler veriyor, bu musîbetler vesilesi ile de onun günahlarını affediyor. Musîbetler sebebiyle bağışlanan günahların küçük günahlardır. İçki ve zina gibi büyük günahların bağışlanması için tövbe edilmesi gerekir.

8. Musîbetler Kişinin Manevî Derecesinin Artmasına Vesile Olur

Emir ve yasaklara riâyet eden Allah dostlarının hatta Peygamberlerin bile birçok musîbete maruz kaldığı bilinmektedir. Bunun hikmeti nedir? Musîbetler, isyankârlara günahları yüzünden veriliyor. Peygamberlerin günahlardan uzak oldukları halde musîbetlere maruz kalmalarının sebebi nedir? Peygamberler, insanlara örnek ve önder olarak gönderilmiştir. Musîbetler karşısında nasıl sabredileceğini uygulamalı olarak müminlere göstermişlerdir. Sabır da Allah'a karşı bir görevdir. Musîbetler karşısında sabrederek bu görev yerine getirmişlerdir. Musîbetler, sabredilir ve isyan edilmezse müminlerin manevî derecelerinin artmasına vesile olur. Şu hadisi örnek olarak zikredebiliriz: "Müslüman'a bir diken batması hatta daha küçük bir şey isabet etmez ki bu sebeple ona bir derece yazılmış ve bir günahı silinmiş olmasın."¹⁶⁴

Mümin ibadetiyle Allah katında manevî derecesine ulaşamazsa musîbetlere sabretmek suretiyle ulaşır. Şu hadis bunun delilidir: "İnsanın Allah katında bir yeri vardır, o yere ameli ile ulaşamazsa oraya ulaşıncaya kadar Allah o insanı hoşlanmadığı şeylerle müptela kılar."¹⁶⁵

Sonuç

Hadîd sûresinin 22. âyetinde yeryüzüne ve fertlere isabet eden musîbetlerin, bunlar var edilmeden önce kâinatla ilgili ilâhî plan, program ve bilgilerin bulunduğu Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğu, bunun sebebinin insanların elden kaçırdıklarına üzülmemeleri, elde ettikleriyle de azıp şımarmamaları olduğu; buna karşılık Şûra sûresinin 30. âyeti başta olmak üzere birçok âyetinde musîbetlerin insanların işledikleri hata ve kusurları sebebiyle meydana geldiği bildirilmektedir. Bu iki grup âyet arasında bir çelişki var gibi görünse de âyetler ve konu ile ilgili hadisler bir bütün olarak incelendiğinde iki grup âyet arasından herhangi bir çelişkinin olmadığı görülür. Çünkü insan iradesi dışında meydana gelen deprem, şiddetli yağmur, aşırı soğuk, kasırga ve benzeri yerküreye isabet eden musîbetler tamamen Allah'ın iradesi ve takdirine bağlıdır. İnsan iradesine bağlı olan inkâr, isyan, fitne, fesat, hırsızlık, hile, içki, kumar, fuhuş ve benzeri musîbetler ise ancak Allah'ın emriyle değil, iradesi, bilgisi ve izniyle meydana gelir. Bu tür musîbetlerde sorumluluk insana aittir. Musîbetler dâhil her şeyin Levh-i Mahfûz'da yazılmış olması,

¹⁶² Müslim, *el-Câmi's-sahîh*, "Züh'd", 13 (No: 64).

¹⁶³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Merdâ", 1 (No: 5317).

¹⁶⁴ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Birr", 13 (No: 45).

¹⁶⁵ İbn Hıbbân, *es-Sahîh*, 7/169 (No: 2908).

Allah'ın ilminin enginliği ile ilgilidir. Çünkü Allah, geçmiş, hali ve geleceği bilir. O'nun bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur. Hayır ve şer, iyilik ve kötülük, nimet ve musîbet, sağlık ve hastalık, yokluk ve bolluk dâhil her şeyi yaratan yüce Allah'tır. Bununla birlikte yüce Allah, hayra ve iyiliğe, iman, ahlâk ve salih amellere razı olur; şerre ve kötülüğe, inkâr, isyan, fitne ve fesada razı olmaz. Çünkü Allah kullarına zerre kadar zulmetmez. İnsanların iyi işlerine eksiksiz mükâfat verirken, her kusur ve günahı cezalandırmaz, affeder, günahı ısrar edenleri âfet ve musîbetlerle cezalandırabilir.

Âyet ve hadislerle göre Allah'ın bilgisi, takdiri, iradesi, izni ve yaratması ile meydana gelen musîbetlere Allah'ın kullarını imtihan etmesi veya dua edip yalvarmalarını sağlaması veya insanların hatalı söz, eylem ve davranışları veya insanların nimetlere nankörlük etmeleri veya insanlara zulmetmeleri ve beddua almaları veya insanların ilahî kurallara uymamaları veya kullukta kusur etmeleri sebep olur. İnsanların musîbetlere maruz kalmamaları için maddî ve manevî tedbir almaları, Allah'a dua etmeleri, ilâhî kuralla uymaları, kul haklarına riâyet etmeleri, bedduaya maruz kalmamaları, hangi sebeple olursa olsun musîbetlere duçar olunca sabredip isyan etmemeleri gerekir. Sabredebilirse musîbetler müminlerin günahlarına kefarete olur, affına ve sevap kazanmalarına, manevî derecesinin artmasına, ameli ile ulaşamadığı manevî dereceye ulaşmalarına vesile olur.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr |

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Review: Single anonymized- Two Internal and Double anonymized- Two External Double-blind Peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr |

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1181.
- Ahmed Muhtâr, Abdülhamîd Omer. *Mu'cemü'l-lügati'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*. Âlemü'l-kütib, 2008.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *el-Müsned*. Medine: Metebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 2009.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attar. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1987.
- Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-Arabiyyi, 1422.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'âs. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ezherî, Muhammed b. Muhammed *Tehzîbu'l-luga*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Hâkim en-Nîsâburî, Muhammed b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah. *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*. thk. el-Merdûnî ve İbrâhîm İtfayyîş. Beyrut: Şirketü Dâru'lerkam, 1416.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârun. Beyrut: İttihâdü'l-Kitâbi'l-Arab, 2002.
- İbn Hibbân, Muhammed. *es-Sahîh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, t.s..
- İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem bin Ali Ebû'l-Fadl Cemâleddîn. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, Açıklamalı ve Kırık Meâli*. Ankara: Kar Yayınları, 2020.
- Kazancı, Ahmet Lütfi. *İslâm'da İrade, Kaza ve Kader*. İstanbul: İrfan Yayınları, 1969.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru Kütübî'l-Mısıryye, 1964.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasan, Ali b. Muhammed. *en-Nüketü ve'l-Uyûn*. Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleyman Ebû'l-Hasan. *et-Tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.

- Müslim b. el-Hacâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmi 'u's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru't-türâsi'l-Arabiyyi, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed. *el-Keşfü ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2002.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-'ulûm*. b.y.: y.y., ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Uludağ, Süleyman. "Belâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed. *el-Vasît tefsîri kitâbi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Levh-i Mahfûz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İrade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Yazır, Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.